

Van Nature

BIJZONDERE VERHALEN VAN
NATUURLIEFHEBBERS

KNNV UITGEVERIJ

Het riet

In het jaar 1983 woonden wij in een kersverse nieuwbouwwijk met keurige tuintjes. Maar aan het einde van de straat was 'het riet', een mysterieus niemandsland. Eén wankel plank over een sloot en je stond midden in een jungle van gigantische gele halmen. Je zag niks, behalve riet en lucht. Een doolhof van platgelopen smalle paadjes was onze lifeline boven de modder.

Onze geheime hut stond op een dijk, omringd door wilgen en met uitzicht over een eindeloze golvende gele zee. Superspannend! Er waren geen wolven, maar wel een schimmige figuur die in een oude houten roeiboot naar een eilandje ging. Wat deed hij daar? 'Pas op,' fluisterden we, 'als hij je vangt zien ze je nooit meer terug.'

In 'het riet' was verder niemand, maar stil was het er niet. Voor onze voeten ritselde en sprong van alles weg en overal klonk gefluit. Aan de rand, waar het riet overging in door sloten omgeven weilanden, klonk een orkest van 'gruttoo-gruttoo'. Futen met flietsende kuiven speelden verstoppertje onder water en moeder-eenden zwommen rond met een rits pluizige pulletjes. En ja, soms verdween er eentje onder water... zonder waarschuwing.

Pas veel later begreep ik dat 'het riet' helemaal geen niemandsland was. Het was van de rietgors, baardman, sprinkhaanzanger, snor, blauwborst, waterral, salamander, blauwe reiger, fuut, groene

kikker, kiekendief, wilde eend, pulletje en snoek. En de mysterieuze man in de boot? Dat was een veldbioloog.

Terwijl wij in 1983 door 'het riet' dwaalden, werd vanuit KNNV vereniging voor veldbiologie *Stichting KNNV Uitgeverij* opgericht. Het doel was om kennis over de natuur te verspreiden via boeken. 'Wat je niet kent, kun je niet koesteren' schreef Dick de Vos in de *Canon van de Nederlandse natuur* die veertig jaar later verscheen. Dat is precies de missie van KNNV Uitgeverij en haar auteurs. Door kennis en verhalen te publiceren willen we liefde voor de natuur overdragen. Zo hopen we op onze eigen bescheiden wijze een bijdrage te leveren aan de bescherming van de natuur die ons zo dierbaar is.

In dit jubileumboek ter ere van het 40-jarig bestaan van KNNV Uitgeverij, lees je verhalen van een greep uit de vele bevlogen natuurliefhebbers met wie we samenwerken. Ze vertellen ieder op hun eigen wijze, wat een mooie (bio) diversiteit oplevert. Verhalen over vogelen, salamanders, berendrollen, boswachters, een kleine vos en nog veel meer. Lees, geniet en verwonder.

Nicole van Hoorn
Directeur KNNV Uitgeverij

Leuker dan Planet Earth

NIENKE BEINTEMA

Roerloos hangt hij ondersteboven aan het wateroppervlak. Een zes centimeter lange moordmachine, slank als een garnaal, maar met bizar grote kaken. Er zwemt een nietsvermoedend kikkervisje voorbij. Rats! Einde kikkervisje. Voordat deze monsterlarve zich verpopt tot een geelgerande watertor, verschalkt hij zo heel wat prooien. Een mond heeft hij niet; hij zuigt zijn slachtoffers simpelweg leeg met zijn holle, kromme kaken.

Een paar dagen later is het schrikbewind voorbij. De toedracht blijft een raadsel – wellicht heeft een vogel hem gegrepen? – maar nu ligt de waterkeverlarve zielloos op de bodem. Tenminste, zijn bovenlijf. Zijn onderlijf ontbreekt. Nu zijn de rollen omgedraaid: tientallen kikkervisjes hebben zich als piranha's op de halve larve gestort. Woest rukken ze aan het witte vlees, tot alleen de kaken er nog liggen.

Dagelijks lig ik eindeloos op mijn buik bij de vijver: een voorgevormde kunststof bak ter grootte van een kleine badkuip. Hij heeft verschillende diepten en een ondiepe goot rondom. Begin april hebben we hem ingegraven in de tuin van ons nieuwe huis. Sindsdien ben ik er niet weg te slaan, want dit is leuker dan *Planet Earth*. Hier kan geen David Attenborough tegenop. Ronduit

verslavend is het: elke dag even kijken naar het mini-ecosysteem. Volgen wat er gebeurt, hoe het verandert, hoe het zich ontwikkelt. Elke dag even checken wie er tot bloei komt en wie ten onder gaat.

Kleine krokodilletjes

Twee kleine watersalamanders zijn zelf komen aanlopen: mannetje en vrouwtje. Nog geen twee weken lag de vijver erin of ze zweefden al samen door het water, hun voorpootjes naar elkaar uitgestrekt in een aarzelende paringsdans. Ze zwemmen niet met hun pootjes, weten we nu, maar kronkelend met hun hele lijf, als kleine krokodilletjes.

Wat betreft de kikkervisjes hebben we vals gespeeld. Om een mooi ecologisch evenwicht te krijgen, met microscopisch waterleven dat het water helder houdt, haalden we een paar emmers water uit een sloot. Daar zwemmen in elke waterdruppel tientallen eenoogkreeftjes: nog geen halve millimeter groot, maar onmisbaar in elk zoetwatersysteem. En toen konden we de verleiding niet weerstaan. Ook een klont kikkerdril ging mee in de emmer. Inmiddels zijn we twee maanden verder, is het vijverwater nog kraakhelder en hebben de kikkervisjes achterpoten. Ze zien er alien-achtig uit, met hun rare bolle lijfjes, te kleine oogjes en zuignapmondjes.

De kikkervisjes waren eerst vegetarisch. Ze schraapten onzichtbare algen van de stenen en knabbelden aan waterplanten. Maar al snel begonnen ze dierlijke lijfjes te verslinden. Regenwormen en miljoenpoten die per ongeluk in het water waren beland – en dus die stevige, halve larve van de geelgerande watertor.

Ook de gegroefde waterroofkever pikt een graantje mee van het aas. Maar hij is in het nadeel: hij moet telkens even naar de

oppervlakte om zijn luchtbelletje te verversen. Steeds opnieuw moet hij zijn plekje aan de ruif bevechten. Maar hij heeft niet te klagen. Hij wordt tenminste niet geparasiteerd door minuscule, felrode watermijten, zoals de onfortuinlijke waterschorpioen die dood in de modder ligt, de angel geknakt, de mijten nog in trossen op zijn pantser.

Mysterieus diertje

Op een dag vertoont het fonteinkruid opeens wonderlijke schade. In de paarsgroene, drijvende blaadjes zitten keurige eironde gaten. Het lijkt wel alsof iemand er met een nagelschaartje paaseitjes uit heeft geknipt. Wat zit daarachter?

Niet veel later drijft er een eirond stukje blad op het wateroppervlak. De wind duwt het naar de rand van de vijver, waar het tot stilstand komt tegen een moeraszegge. Meteen begint het blaadje tegen de stengel op te kruipen. Het blijkt niet plat te zijn, maar een bolstaand envelopje – en het heeft pootjes!

Zou het hier gaan om een kokerjuffer? Een schietmotlarve die onder water leeft en stukjes plantenmateriaal als een huisje met zich meesleept? Er komt een glimmend zwart kopje tevoorschijn, dat aan de zegge begint te knagen. Binnen een paar seconden heeft hij die doormidden en de zegge knakt dubbel. Het mysterieuze diertje lijkt er nauwelijks van te eten. Hij laat zich weer zakken op het wateroppervlak en drijft weg in zijn groene envelopje.

Even googelen op 'larve' en 'fonteinkruid'. Kan niet missen! Het is de rups van een bruin motje, de waterlelievlinder. Die kruipt onder water uit zijn ei en knipt dan twee precies op elkaar passende stukjes waterlelie- of fonteinkruidblad. Die naait hij aan

elkaar met zijn zelfgesponnen zijde, waarna hij het ruime sop kiest. Verpoppen doet hij onder water.

Lantaarntjestrategie

Steeds meer parende lantaarntjes bezoeken nu de vijver. Het zijn ragfijne waterjuffers, de vrouwtjes lichtgroen, de mannetjes felblauw. Het mannetje houdt het vrouwtje tijdens de paring letterlijk in de tang: met klauwtjes aan het eind van zijn achterlijf grijpt hij haar bij de nek om haar voor zichzelf te houden. Zo vliegen ze samen van plant naar plant, waarbij het vrouwtje haar bevruchte eitjes afzet onder het wateroppervlak.

Maar nu slaat de tragedie toe. Steeds meer paartjes landen op de drijvende waterviolier. Terwijl de vrouwtjes hun eitjes afzetten, zakken ze langzaam onder water door het gewicht van hun onbewogen partner. Vaak gaat het goed en stijgen ze samen weer op. Soms kan een half-verdronken vrouwtje – haar ridder is hem allang gesmeerd – ternauwernood op het droge kruipen. Maar soms is het te laat. Dan drijft het arme groene lantaarntje dood op het wateroppervlak, met haar vier glinsterende vleugels als een elfenjurkje om haar heen.

Er is meer tragedie – hoewel alles relatief is. De merel heeft ontdekt dat ze kikkervisjes kan vangen. Elke dag betrappen we haar een paar keer op een bliksemsnelle uithaal, waarna ze haar buit behendig dootikt op een steen. Voer voor de mereljongen.

Maar triomfen zijn er ook voor de kikkervisjes. De eerste hebbenvoorpootjes, compleet met microvingertjes! Nu zijn het geen aliens meer, maar echte kikkertjes. Twee keer zo slank als de bolle larven, met grote kikkerogen en een echte kikkermond. Alleen

de staart verraadt nog dat ze nét niet helemaal klaar zijn voor het leven buiten de vijver.

Gelukkig maar, want nu kunnen wij er nog even mooi van genieten.

Nienke Beintema is bioloog en freelance wetenschapsjournalist. Ze schrijft onder meer voor *NRC Handelsblad*, NWO, Vogelbescherming Nederland en een aantal universiteiten. Daarnaast schreef ze twee boeken: *De zeearend* (Atlas Contact, 2021) en *De poolgebieden* (BBNC, 2016).

Mij spreekt de blomme een tale

JOOP SCHAMINÉE

De vraag van KNNV Uitgeverij om voor een jubileumboek ter viering van haar 40-jarig bestaan een bijdrage te schrijven over mijn persoonlijke visie op natuur en natuurbeleving kwam voor mij op een goed moment. Al is het woord 'goed' in dit verband enigszins misleidend.

Weliswaar hadden we ons net losgemaakt uit de coronacrisis, die de wereld bijna twee jaar in zijn greep hield, maar tegelijk zijn we steeds verder vast komen te zitten in een verstikkend web van andere crises. Van watercrisis tot stikstofcrisis en van klimaatcrisis tot gezondheidscrisis, om nog maar te zwijgen over geopolitieke vraagstukken, inclusief oorlogen en de opvang van vluchtelingen. Tweemaal eerder heb ik een dergelijke beschouwing mogen geven: een kleine twintig jaar geleden bij het aanvaarden van mijn leerstoel, in de vorm van een inaugurele rede onder de titel *Alles van waarde is weerloos*, en zo'n tien jaar geleden als inleiding bij een bundeling van columns in de publicatie *Zwijgzame natuur*. Een uitgelezen moment voor een derde momentopname.

Maar voor ik daartoe overga een woord van dank aan de jarige, die het mij mogelijk maakte mijn pennenvruchten voor een breed publiek toegankelijk te maken. Dat heeft geleid tot de uitgave

van een aanzienlijk aantal boeken op het gebied van natuur en landschap, waaronder reeksen als *De Vegetatie van Nederland*, *Atlas van plantengemeenschappen*, *Europese natuur in Nederland* en *Vegetatiekundige monografieën*. Een lijst van meer dan vijftig boeken levert al gauw het predicaat veelschrijver op, een stempel dat voor mij evenwel geen negatieve bijklank heeft: natuur en taal zijn in mijn leven twee passies waar ik mij graag met volle kracht aan overgeef.

Andere accenten

In *Alles van waarde is weerloos* ging ik in op het belang van data en dataverwerking, met een duur woord eco-informatica genaamd, en meer algemeen op het maatschappelijk belang van wetenschappelijk onderzoek en daaraan gelieerd onderwijs. In *Zwijgzame natuur*, waarin bewustwording en verbondenheid kernwoorden zijn, sta ik stil bij de kleinschalige verscheidenheid van de natuur in ons land (die direct samenhangt met de ligging in een delta van grote rivieren). Daarnaast behandel ik de prominente en verrijkende rol van de mens (met als resultaat een lappendeken aan oude cultuurlandschappen) en de betekenis van de vroege natuurbescherming (met voorvechters als Frederik van Eeden, Eli Heimans en Jac. P. Thijsse). De huidige tijd vraagt weer om andere accenten, waar ik nu nader op in zal gaan.

Om te beginnen het dwingende besef dat het bij het streven naar een soortenrijke natuur en een leefbaar landschap allang niet meer gaat om een *nice to have* maar om een bittere noodzaak. Zo is niet de vraag óf de landbouw moet veranderen, maar hóe we de vereiste transitie tot stand kunnen brengen. Het vereist een nieuwe definitie van het begrip waarde, waarin natuur en landschap een

centrale rol spelen. Veel te lang heeft het primaat bij economische groei gelegen, waarvan we nu de wrange vruchten plukken. Water, bodem en lucht zijn dermate aangetast dat de weg terug geen gemakkelijke zal zijn. De alarmkreet meer dan een halve eeuw geleden van Rachel Carlson in haar boek *Silent Spring*, in het Nederlands niet minder onheilspellend vertaald als *Dode lente*, is in grote delen van ons land werkelijkheid geworden.

Vergrassing

De verplichting om de sterk aangetaste natuur te herstellen, is bij de rechter afgedwongen via de Vogel- en Habitatrichtlijn, met alle maatschappelijke gevolgen van dien. Bovendien is het wachten op een herhaling van zetten wanneer de Europese wetgeving inzake de kwaliteit van ons oppervlaktewater via de Kaderrichtlijn Water in werking treedt. De institutionele aanpak heeft geleid tot een technocratische aanpak en juridisch gekrakeel die de oplossingen danig in de weg staan, we zullen het moeten zoeken in gebiedsprocessen en een heuse dialoog met alle betrokkenen. Geld lijkt niet langer het probleem, want er zijn vele miljarden gereserveerd voor natuurherstel.

De klimaatverandering gaat, door een verlengd groeiseizoen en hogere temperaturen (extra gevoed door de stikstofdeken die over ons land ligt), gepaard met een sterke toename in biomassa en daaraan verbonden vergrassing, die vragen om aanpassingen in het natuurbeheer. Tot die tijd moeten we ervoor zorgen ons botanisch erfgoed veilig te stellen, via de lijnen van het Levend Archief en de daaraan verbonden Nationale Zadencollectie. Niet alleen als back-up van de natuur maar ook om verzwakte populaties te versterken en waar mogelijk soorten opnieuw in te brengen.

Een afspraak die al in 1992 is gemaakt tijdens de *Convention of Biological Diversity* (CBD) en onlangs werd herhaald tijdens de COP-15 in Montreal.

Hoop

In zijn artikel *De zwarte adem* uit 1959 vergelijkt Victor Westhoff onze wereld met die van Tolkiens denkbeeldige Middenaarde, waarin de macht van het Kwaad, verpersoonlijkt in de duivelse figuur Sauron, tegenover het Goede komt te staan. In dit magistrale epos (*In de ban van de ring*) wordt het Kwaad uiteindelijk, zelfs tegen beter weten in, verslagen, maar dat zal niet het geval zijn in onze aardse werkelijkheid, concludeert Westhoff cynisch. Ik wil en kan daar niet in meegaan.

Je hoeft niet te hopen om te ondernemen, noch te slagen om te volharden, schrijft Westhoff in hetzelfde artikel. En er is hoop: in de Zuid-Limburgse kalkgraslanden bloeien weer honderden orchideeën, in de Twentse beekdalen zijn productieve maisakkers omgevormd tot soortenrijke blauwgraslanden en in onze hoogvenen broeden weer kraanvogels. Wie weet zijn we aangekomen bij een kantelpunt, waarbij - net als in de ecologie - nieuwe richtingen worden ingeslagen en het tij wordt gekeerd. We zullen het samen moeten doen, waarbij de nieuwe generatie leert van de verkeerde keuzen uit het verleden. *Mij spreekt de blomme een tale*, dichtte Guido Gezelle. Laten we proberen die taal te begrijpen. Verhalen, verbeelding en verwondering zijn onze elixer. Mogen de fraaie boeken die KNNV Uitgeverij ook de komende decennia zal blijven uitgeven ons daarbij helpen.

Prof. dr. **Joop Schaminée** is als vegetatiekundige werkzaam bij Wageningen Environmental Research en als hoogleraar systeemecologie aan de universiteiten van Wageningen en Nijmegen. Op zijn naam staan honderden artikelen en tientallen boeken. Zo is hij hoofdauteur van de boekenreeksen *De Vegetatie van Nederland* en *Europese natuur in Nederland*. Hij is internationaal expert op het gebied van flora en vegetatie en is nauw betrokken bij de implementatie van Natura 2000 in Nederland. Tot de belangrijkste projecten waaraan hij leiding geeft, behoren de Landelijke Vegetatie Databank, het informatiesysteem SynBioSys en het Levend Archief met de daaraan verbonden Nationale Zadenbank.

Stilte als grondrecht voor mens en dier

DICK DE VOS

Op 22 juli 2003 werd ik 's nachts wakker van een vogelgeluid dat ik niet herkende. We kampeerden op het land van een biologische boer in de Vogezes, de kinderen waren nog klein en we sliepen nog in een familietent. Ik hield in die tijd een natuurdagboekje bij en beschreef het geluid als 'middelhoog, langgerekt, vloeiend dalend *pjieuw*, bijna buizerdachtig (niet als jonge ransuil)'.

Het dagboekje staat vol met dit soort aantekeningen, streepjes, symbolen en muzieknootjes; omschrijvingen om maar de zang van vogels te kunnen beschrijven en te classificeren. Het was de tijd dat ik werkte aan de eerste editie van *Wat zingt daar*, in 2005 (met cd) uitgegeven door KNNV Uitgeverij. In feite begonnen als een zelfhulpboekje.

Veel vogels laten zich immers niet zien, maar wel horen. Sommige zangvogels, neem de tiftjaf en de fitis, zijn zelfs voornamelijk op geluid op naam te brengen. Toch blijven goede geluidsbeschrijvingen een sluitpost in menige veldgids. Niet alleen in de vogelgidsen, maar ook in veldgidsen voor zoogdieren en insecten.

Onmisbaar onderdeel

Natuurgeluiden maken een onmisbaar onderdeel uit van onze natuurbeleving. Het mooiste moment van de dag is de zonsopgang in het late voorjaar, als de wereld wakker wordt en alles zingt, roept en kweelt, tot de eerste brommertjes van de krantenbezorgers de betovering komen verstoren. En daarna het autoverkeer, en de vliegtuigen... Zeker in een dichtbevolkt land als Nederland is het bijna nergens meer stil.

Voor dieren een toenemend probleem. Partners kunnen elkaar moeilijker vinden, rivalen worden minder afgeschrikt en predatoren te laat opgemerkt. Uilen, die jagen op het gehoor, zijn meer energie kwijt om prooien te vinden. In stedelijke omgevingen gaan vogels zoals koolmezen luider en hoger zingen om boven het verkeerslawaai uit te komen. Maar vrouwtjes hebben juist een voorkeur voor mannetjes die laag zingen. Hoog zingende mannetjes vinden ze minder aantrekkelijk. Vrouwtjes van bepaalde veldkrekels kunnen in lawaaiige omgevingen geen onderscheid meer maken tussen goede en minder goed zingende mannetjes. En omdat 'goede zang' gekoppeld is aan een beter immuunsysteem, beïnvloedt dit de conditie van het nageslacht.

Uiteraard heeft geluidsoverlast ook effect op mensen. Ongeveer twintig procent van de Europese bevolking is langdurig blootgesteld aan omgevingslawaai, vooral in dichtbevolkte gebieden en bij lagere sociale klassen. Ze wonen vaker in slecht geïsoleerde huizen en dicht bij snelwegen, spoorlijnen of fabrieken. Met als gevolg slaapproblemen, geprikkeldheid en stress, tot cognitieve ontwikkelingsstoornissen bij kinderen en hart- en vaatziekten bij volwassenen.

De natuur als pretpark

Stilte is dus onmisbaar voor onze geestelijke gezondheid, blijkt uit verschillende onderzoeken. Geen absolute stilte, maar een stilte die is gevuld met natuurgeluiden. Luisteren naar natuurgeluiden, zelfs online, werkt ontspannend en vermindert stress en vermoeidheid.

Maar de stilteplekken worden schaarser en schaarser. Niet alleen groeit de bevolking, maar mensen hebben ook meer vrije tijd en die vrije tijd besteden ze in toenemende mate in de natuur. Zeker in de coronalockdown hebben veel mensen voor het eerst kennis gemaakt met de natuur. Maar de natuurgebieden groeien natuurlijk niet mee, ze worden zelfs kleiner. Het wordt dus drukker in de natuur. En wat er nog van over is, krijgt meerdere functies toebedeeld. De natuur wordt toegankelijk gemaakt met mountainbikeroutes, struinpaden, kijkhutten, padelbanen, sporttoestellen of er wordt zelfs een complete golfbaan in aangelegd. Wat heb je immers aan natuur als je die niet kunt consumeren?

Zo wordt natuur meer en meer louter een decor voor de recreërende mens. De natuur als pretpark in plaats van een plek waar je tot rust kunt komen en stilte kunt ervaren. En waar je als mens te gast bent en je ook zo gedraagt.

Stilte-amnesie

Wat waren we blij, als geluidenopnemers, toen het vliegverkeer in 2010 vrijwel stilviel omdat op IJsland de vulkaan Eyjafjallajökull was uitgebarsten. Eindelijk konden we vogelopnames maken zonder vliegtuiggeluiden ertussendoor! Even vingen we een glimp op van een wereld zonder lawaai. De coronalockdown deed het nog eens